

*Остапенко Т. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЮРИДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Анотація. Стаття присвячена особливостям правової регламентації системи злочинів проти моралі в українських землях відповідно до норм кримінального законодавства Австро-Угорської імперії. В статті наводиться аналіз основних етапів розвитку кримінального законодавства на вказаних територіях в контексті еволюції системи злочинів проти моралі. Особливу увагу при цьому приділено регламентації досліджуваної категорії злочинів у нормах австрійських Кримінальних кодексів різних часів.

Наводиться поділ злочинів на приватні та публічні та вказується, що злочини проти моралі належали саме до приватних злочинів. Також у статті вказується, що дія кодексів значно обмежувала церковну юрисдикцію щодо цієї категорії злочинів.

У статті вказано, що об'єктом посягання багатьох злочинів проти моралі була суспільна мораль. Також вказується, що Кодекси скасовували найжорстокіші види покарань (утоплення, розірвання кіньми, поховання живим), які раніше передбачалися за вчинення злочинів проти моралі, проте зберігали такі покарання, як спалення, четвертування, колесування, повішення, відрубання голови, що було ще пережитком середньовіччя.

Крім того, у статті вказано, що у другій половині XVIII ст. в Австрійській імперії відбулися значні соціально-економічні та політичні зміни, які зумовили необхідність перегляду старого кримінального кодексу, в тому числі і системи злочинів проти моралі. Також досліджено вплив капіталістичних відносин на процес розвитку кримінального права Австро-Угорщини, зокрема і стосовно статевих злочинів.

Загалом у статті досліджується досить розвинена система злочинів проти моралі відповідно до Кодексів Австро-Угорської імперії, до яких можна віднести зґвалтування жінки, перелюб, зґаньблення неповнолітньої родички домашніми; розпуста; вчинення неморальних дій, збезчещення, кровозмішення, сутенерство; допомога в розпусті, якщо вона була надана шинкарями, корчмарями або їх прислугою; позичання дітей для жебракування; закорінене п'янство тощо.

Також наводиться досить широка система покарань за вчинення вказаних злочинів, матеріали судових справ стосовно притягнення осіб до кримінальної відповідальності за злочини проти моралі тощо.

Проводиться аналіз регіональних законодавчих норм, які встановлювали кримінальну відповідальність за ці злочини лише на окремих територіях, зокрема в Галичині, а також досліджується зміст загально австрійських законів, які регулювали питання відповідальності за конкретні складі злочинів проти моралі.

Ключові слова: злочини проти моралі, статеві злочини, законодавство Австро-Угорської імперії, Кримінальний кодекс, Галичина, зґвалтування, кровозмішування, пияцтво, проституція, зґвалтування.

Постановка проблеми. Уявлення про стан дослідження будь-якої проблеми дає історіографічний огляд. Здійснюючи історіографічний аналіз, слід зазначити, що проблеми юридичного оформлення системи злочинів проти моралі на українських землях в кримінальному законодавстві Австро-Угорської імперії ще недостатньо досліджені у вітчизняній історико-правовій науці. Наявні дослідження цього питання головним чином стосуються дії системи кримінального права взагалі. У них наводиться неповний перелік норм матеріального і частково процесуального права, що встановлювали кримінальну відповідальність за вказану категорію злочинів, надається не завжди об'єктивна їхня характеристика, не розкривається їх юридичний зміст.

Поставлена автором проблема вивчалася багатьма вченими істориками та юристами в різні часи. Тому слід приділити увагу аналізу останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Серед них можна виділити В. Кіселічник, В. Кульчицького, А. Льоффлера, В. Макарова, Х. Мокряк-Протопопу, М. Никифорак, Я. Розенблатта, П. Стебельського, М. Шуп'яну тощо.

Метою статті є встановлення особливостей правової регламентації системи злочинів проти моралі на українських землях в кримінальному законодавстві Австро-Угорської імперії. І для розкриття вказаної мети приділено увагу вирішенню таких завдань:

- 1) аналіз особливостей процесу розробки та прийняття різних джерел права, які встановлювали перелік злочинів проти моралі та покарання за їхнє вчинення;
- 2) характеристика змісту основних складів злочинів проти моралі за кримінальним законодавством Австро-Угорщини;
- 3) з'ясування переліку видів кримінальних покарань за вчинення вказаної категорії злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з 1772 р. на західноукраїнських землях поступово запроваджують австрійське законодавство[2, с. 46]. Спочатку укладалися спеціальні збірники, де містилися закони, накази, мандати та інші правові акти для застосування у Галичині. Офіційним виданням Австрійської монархії, в якому друкувалися австрійські закони, був «Імперський лист законів», а в Галичині такі ж функції виконував «Провінціальний звід законів», який згодом було перейменовано у «Загальний вісник місцевих законів». Австрійський уряд у законотворчій сфері прагнув використати Галичину в своїх цілях. Це виявлялося, зокрема, у тому, що територія Галичини була законодавчим полігоном, місцем випробування багатьох нових нормативно-правових

актів австрійського двору, і лише після такої їх апробації та за умови позитивних результатів дія цих нормативно-правових актів поширювалася й на інші коронні краї австрійської імперії.

У середині XVIII ст. в Австрійській імперії виникла гостра необхідність систематизації права. Робота над кодифікацією кримінального права розпочалася в другій половині XVIII ст. У грудні 1768 р. австрійською імператрицею Марією Терезією було затверджено Кримінальний кодекс, який отримав назву Терезіана. Цей кодекс містив норми матеріального і процесуального права. Кримінальний кодекс 1768 р. містив точне визначення поняття злочину та його класифікацію. Всі злочини цей кодекс поділяв на публічні та приватні. Саме до приватних злочинів було віднесено статеві злочини, злочини проти моралі та сімейного укладу тощо. Обмежуючи церковну юрисдикцію, австрійський кримінальний кодекс 1768 р. значне місце відвів сексуальним злочинам і злочинам проти моралі та сімейного укладу. Нововведенням австрійського кримінального кодексу було передбачення покарання за злочини, вчинені шляхом друку (пасквілі, карикатури тощо) [10, с. 96]. Об'єктом посягання цих злочинів також вважалася суспільна мораль. Кодекс скасовував найжорстокіші види покарань (утоплення, розірвання кінцями, поховання живим), які раніше передбачалися за вчинення злочинів проти моралі, проте зберігав такі покарання, як спалення, четвертування, колесування, повішення, відрубання голови, що було ще пережитком середньовіччя. Поряд зі смертною карою до осіб, що вчиняли цю категорію злочинів, застосовували обтяжуючі покарання, зокрема, проганання крізь стрій, тюремне ув'язнення, заслання, громадські роботи. Ще одним видом покарань, передбаченим за злочини проти моралі, були штрафи. Кодекс передбачав також покарання, що накладалися на розсуд судді: усунення з посади, позбавлення деяких прав тощо; додатковою мірою покарання була конфіскація майна – повністю або частково.

Леопольд II, наступник Йосифа II, намагався пом'якшити суворість Кримінального закону про злочини і покарання 1787 р. У 1790 р. він скасував публічні покарання, в тому числі і за вчинення злочинів проти моралі, а також дав завдання розробити новий кримінальний кодекс. Його підготував австрійський криміналіст Зонненфельс. 17 червня 1796 р. його оприлюднив уже імператор Франц II та запропонував запровадити у Західній, а в 1797 р. і в Східній Галичині.

Розвиток капіталістичних відносин в Австрії призвів до продовження кодифікації кримінального права, наслідком якої було прийняття Кримінального кодексу 1803 р. У його основу було покладено Кримінальний кодекс 1797 р., але суттєвих змін стосовно системи злочинів проти моралі цей документ не ввів.

Утвердження капіталістичних відносин в Австрії привело до того, що кримінальний кодекс 1803 р. було переглянуто та видано у новій редакції у 1852 р. Тому після довготривалої перерви в законотворчості у сфері регулювання питань кримінального права у 1852 р. було прийнято новий Кримінальний кодекс (Загальний кримінальний кодекс Францишка-Юзефа) [10, с. 96]. Він був чинним у Галичині і Буковині в складі Австрії та Австро-Угорщини, а після її розпаду був основним кримінальним законом у Галичині аж до введення там польського Кримінального кодексу 1932 р. Особлива частина цього кодексу передбачала відповідальність за 10 основних складів злочинів, в тому числі і за злочини проти моралі (статеві злочини).

Слід зазначити, що Кодекс 1852 р. залежно від виду порушених інтересів поділяв всі злочини на суспільні злочини (злочини проти безпеки суспільства або злочини проти безпеки товариств) та приватні злочини (злочини проти безпеки окремих осіб). Саме до останньої групи належали злочини проти моралі (статеві злочини), такі як зґвалтування жінки (§ 125), перелюб (§ 502), зґаньблення неповнолітньої родички домашніми (§ 504); розпуста (§ 505); закорінене п'янство (§ 524); вчинення неморальних дій (§ 525), збезчещення (§ 128), кровозмішення (§ 131), сутенерство (§ 512); допомога в розпусті, якщо вона була надана шинкарями, корчмарями або їх прислугою (§ 515); позичання дітей для жебракування (§ 521); тощо [13, с. 50].

Цей Кодекс передбачав досить розвинену систему кримінальних покарань за вчинення злочинів проти моралі. Відповідно до § 125 особа, винна у зґвалтуванні жінки, підлягала кримінальному покаранню у вигляді важкого ув'язнення терміном від 5 до 10 років [6, с. 211]. Застосування цієї норми на території українських земель підтверджується матеріалами судової практики. Так, 20 травня 1880 р. у кримінальному відділі Крайового суду у Львові слухали справу про обвинувачення Юзефа Ганцата, жителя м. Тарнів (тепер Малопольське воєводство Республіки Польща) в зґвалтуванні (§ 125). Юзефа Ганцату звинувачували у тому, що 12 квітня 1880 р. на одній із вулиць м. Львова за допомогою сили змусив Схеву Шпінадель до статевих відносин з ним. Потерпіла зазначала, що у цей день вона пішла до магазину за молоком. Купивши його, вона вийшла з магазину. При виході Схеви зустрів Юзеф і відтягнув її за магазин, де нікого не було, та там зґвалтував її. Свідок Марія Шевчинська говорила, що Схева розказувала їй про цей випадок та питала її, чи у неї не буде дітей, бо щось дуже болить живіт. Також вона зазначала, що потерпіла своєю поведінкою завжди провокувала оточуючих чоловіків. Свідок Йозеф Шпіта підтвердив слова пані Марії Шевчинської.

Цікавим видається аналіз § 128 Кодексу, який передбачає кримінальну відповідальність за збезчещення. Під цим злочином законодавець розумів дії особи відносно потерпілої, які були спрямовані на задоволення своїх статевих потреб, але які не містили ознак зґвалтування [1, с. 46]. Це положення підтверджується також матеріалами судової практики. Зокрема, 9 грудня 1869 р. у кримінальному відділі Крайового суду у Львові слухали справу про обвинувачення Максиміюка Федора, жителя с. Вижлів (тепер Львівська область), у збезчещенні (§ 128). Максиміюка Федора звинувачували у тому, що 14 березня 1869 р. він закрився у своїй стайні у с. Вижлів (тепер Львівська область) з Хабкою Зазубняк і силою поклав її на ліжко. Потім зняв з неї спідницю та сорочку і ліг на неї. Після цього почав її обмацувати та запхав палець руки їй у піхву. Обвинувачений повністю визнав свою вину. Вироком суду Максиміюка Федора було визнано винним у збезчещенні (§ 128). За вчинення цього важкого злочину кодексом було передбачене покарання у вигляді важкого ув'язнення терміном від 1 до 5 років. З урахуванням наявних у справі пом'якшуючих обставин: винний визнав свою вину та до цього вів бездоганне життя, йому було призначено покарання у вигляді важкого ув'язнення строком на 1 місяць з посиленням у вигляді обмеження у їжі один раз щотижня впродовж усього терміну тривання ув'язнення [9].

Досить цікавим видається склад злочину, передбачений § 305, – публічна зневага інституту шлюбу, сім'ї, власності,

вихвалювання протиправних або неморальних діянь, якщо вищеперелічені кримінально карані діяння були вчинені за допомогою друкованих засобів. За вчинення цього злочину було передбачено покарання у вигляді арешту. Строки тривання арешту були передбачені в § 247 кримінального кодексу 1852 р. Згідно з приписами цієї статті, за загальним правилом, найкоротший строк арешту – двадцять чотири години, а найдовший – шість місяців [4, с. 11]. Проте і у кодексі, і у спеціальних кримінальних законах були передбачені випадки, коли максимальний строк арешту міг бути і один рік.

Досить розповсюдженим видом злочинів проти моралі, який також містився у кодексі 1852 р., було кровозміщення (§ 131). Під кровозміщенням законодавець розумів статевий зв'язок із особою, яка знаходилася у спорідненості із винним. Цей параграф передбачав кримінально-правову санкцію за кровозміщення у вигляді арешту на певний термін, залежно від ступеня спорідненості і наявності обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин. Так, 30 липня 1884 р. у кримінальному відділі Крайового суду у Львові слухали справу про обвинувачення Бурбила Никифора, жителя м. Львова, у кровозміщенні (§ 131). Бурбила Никифора звинувачували у тому, що він живе статевим життям із своєю дочкою Марією Бурбило, якій було 17 років. Оскільки Марія відмовилась свідчити проти свого батька, а інших доказів, що підтверджували вину Никифора, у суду не було, то відповідно до положень § 259 ч. 3 Кримінально-процесуального кодексу 1873 р. у зв'язку з відсутністю доказів Никифора було звільнено від обвинувачення у вчиненні кровозміщення (§ 131). Проте судом було встановлено, що Никифор спить зі своєю дочкою в одному ліжку. Це було підтверджено свідченнями сусідів обвинуваченого: Катерини Чапор та Анастасії Фалішлей, які зазначали, що вони не раз говорили Никифору, що це неприпустимо, щоб він спав з дочкою в одному ліжку, на що він нічого їм не відповідав. Рішенням суду Бурбила Никифора було визнано винним у порушенні моралі (§ 516). За вчинення цього злочину кодексом було передбачене покарання у вигляді посиленого арешту терміном від 8 днів до 6 місяців. Йому було призначено покарання у вигляді посиленого арешту терміном на 8 днів [8].

Також слід зазначити, що певні категорії злочинів проти моралі містилися не в особливій частині кодексу, а в інших нормативно-правових актах. Зокрема, австрійське законодавство передбачало кримінальну відповідальність за п'янство, відносячи його до протиправних діянь, які посягають на суспільну мораль. Кримінально-правова кваліфікація та міра відповідальності за цей злочин була передбачена § 1 Закону «Про боротьбу з п'янством в Галичині, Буковині та Великому князівстві Краківському» від 19 липня 1877 р. Так, 27 січня 1898 р. у кримінальному відділі Крайового суду у Львові слухали справу про обвинувачення Томаша Бігуша, жителя с. Солонка (тепер Львівська область) в п'яцтві. Вироком суду Томаша Бігуша визнали винним у злочині п'яцтва. Відповідно до § 1 Закону «Про боротьбу з п'янством в Галичині, Буковині та Великому князівстві Краківському» від 19 липня 1877 р. за появу п'яним у публічному місці передбачалось покарання у вигляді арешту строком до 1 місяця або покарання у вигляді штрафу у розмірі до 50 гульденів [7].

Вельми розповсюдженим видом злочинів проти моралі, передбаченим австрійським законодавством, було зайняття проституцією. Відповідальність за цей злочин була перед-

бачена § 1–6 Закону «Про прийнятність тримання у виправному будинку та будинку примусової праці» від 24 травня 1885 р. Так, утримання в будинку примусової праці могло бути визнане допустимим щодо зайняття проституцією жінкою, яка вже раз була покарана за це органами поліції; невиконання поліційних приписів, виданих для жінок, затриманих у зв'язку з зайняттям проституцією; зайняття проституцією жінкою, яка знала про те, що вона хвора на венеричну хворобу; зваблювання молодих осіб та спричинення сімейного конфлікту у зв'язку з виявленням факту зайняття дружиною проституцією [12, с. 266].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що злочини проти моралі займали важливе місце в системі кримінального права на українських землях у складі Австро-Угорщини. При цьому широке розповсюдження отримали норми, які передбачали кримінальну відповідальність як за відносно нові склади злочинів, так і за ті, які вже існували довгий період. Особливістю правового оформлення системи злочинів проти моралі в Галичині було застосування не лише загальноімперських кодексів, а й регіональних нормативно-правових актів.

Література:

1. Кіселичник В.П. Львівське міське право (друга половина XIII – початок XX ст.): монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 472 с.
2. Кульчицький В.С. Джерела права в Галичині за часів австрійського панування. *Проблеми правознавства*. 1971. Вип. 19. С. 46–47.
3. Макаров В.О. Генеза санкцій за злочини проти моральності у кримінальному праві України. *Держава та регіони. Сер.: Право*. 2013. № 4. С. 107–111.
4. Моряк-Протопопова Х.М. Галицьке намісництво: створення, структура і діяльність (1849–1918 рр.): автореф. дис...канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2013. 20 с.
5. Никифорак М.В. Джерела кримінального та кримінально-процесуального права на Буковині у 1775–1918 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. Вип. 91: Правознавство. Чернівці: ЧДУ, 2000. С. 14–47.
6. Стебельський П. Австрійське карне право. Після викладу проф. П. Стебельського. 1902/1903. Львів: Накладом «Кружка правників» в «Акад. Громаді», 1903. 419 с.
7. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф. 152. Оп. 2. Спр. 16885. 11 арк.
8. ЦДІАЛ. Ф. 152. Оп. 2. Спр. 15362. 8 арк.
9. ЦДІАЛ. Ф. 152. Оп. 2. Спр. 14005. 5 арк.
10. Шуп'яна М.Ю. Кодифікація кримінального права в Австрійській імперії у XVIII–XIX ст. *Часопис Київського ун-ту права*, 2002. № 1. С. 96.
11. Шуп'яна М.Ю. Поняття та види злочинів за Австрійським Кримінальним кодексом 1852 р. *Часопис Київського університету права*, 2013. № 1. С. 74–77.
12. Löffler A. Zwei Novellen zur Strafprozessordnung und zum Strafgesetze. *Österreichische Zeitschrift für Strafrecht*, 1912. Dritter Jahrgang. S. 266–269.
13. Rosenblatt J. Nowe prawo austriackie. *Prawnik*, 1896. T. XXVI. Nr 7, 8. S. 50–60.

Ostapenko T. Legal registration of a system of crimes against morality on the Ukrainian lands in the criminal legislation of the Austro-Hungarian Empire

Summary. The article is devoted to the peculiarities of the legal regulation of the system of crimes against morality in the Ukrainian lands in accordance with the norms of the criminal legislation of the Austro-Hungarian Empire.

The article provides an analysis of the main stages in the development of criminal legislation in the indicated territories in the context of the evolution of the system of crimes against morality. Particular attention is paid to the regulation of the studied category of crimes in the norms of the Austrian Criminal Codes of different times.

The division of crimes into private and public is given and it is indicated that crimes against morality belonged specifically to private crimes. The article also indicates that the operation of the codes significantly limited the ecclesiastical jurisdiction over this category of crimes.

The article states that the object of encroachment of many crimes against morality was public morality. It is also indicated that the Codes abolished the cruel types of punishments (drowning, being torn apart by horses, burial alive), which were previously provided for committing crimes against morality, but retained such punishments as burning, quartering, wheeling, hanging, beheading, which was still a relic of the Middle Ages.

In addition, the article indicates that in the second half of the XVIII century, in the Austrian Empire, significant socio-economic and political changes took place, which made it necessary to revise the old criminal code, including the system

of crimes against morality. The influence of capitalist relations on the development of the criminal law of Austria-Hungary, including in relation to sexual crimes, is also investigated.

In general, the article examines a fairly developed system of crimes against morality in accordance with the Codes of the Austro-Hungarian Empire, which include the rape of a woman, adultery, shaming of a minor relative by domestic ones; debauchery; drunkenness; committing immoral acts, dishonor, incest, pimping; help in debauchery, if it was provided by innkeepers, innkeepers or their servants; using children for begging.

It also provides a fairly broad system of punishments for the commission of these crimes, materials of court cases in relation to bringing persons to criminal responsibility for crimes against morality, and the like.

The analysis of regional legislative norms, which established criminal liability for these crimes only in certain territories, in particular in Galicia, and also investigates the content of general Austrian laws regulating the issues of responsibility for specific elements of crimes against morality.

Key words: crimes against morality, sex crimes, legislation of the Austro-Hungarian Empire, Criminal Code, Galicia, rape, incest, drunkenness, prostitution, pandering.